

ПАНТЭОН
АЙЧЫНЫ

Стафан Баторый

(1533—1586)

Стафан Баторый.
Мастак Марцін Кобеа.

Гэта быў унікальны чалавек, які стаў каралём не па праве нараджэння і бацькоўскай спадчыны, а дзякуючы сваёй волі, розуму і мэтанакіраванасці. Чалавек, які зрабіў сябе!

Стафан паходзіў са знатнага венгерскага роду Шомлё, які валодаў землямі каля горада Крышана на сучасным румына-венгерскім памежжы. З юнацкіх гадоў Стафан служыў у войску караля Венгрыі і Чэхіі Фердынанда Габсбурга. Пасля вучыўся ў слаўным Падуанскім універсітэце. На службе ў трансільванскага князя Яна Жыгманда Запалья Баторый падтрымаў яго прэтэнзіі на каралеўскую карону Венгрыі, за што і трапіў у турму. Яго як пасла Запалья арыштаваў у Вене імператар Максіміліян II. За тры гады няволі Баторый перачытаў тамы старажытнай літаратуры, а любімыя запіскі Юлія Цэзара ведаў на памяць. Унікальны здольнасці! Толькі пасля смерці Запалья імператар вызваліў Стафана. Неўзабаве, 25 мая 1571 года Баторыя абралі князем Трансільваніі. Умелай дыпламатычнай палітыкай яму ўдавалася захоўваць мір з Турэцкай імперыяй і заслужыць прыхільнасць султана Мурада III. Султан і падтрымаў яго кандыдатуру на пасада Рэчы Паспалітай. На выбарчым сойме ў снежні 1575 года каля Варшавы было выбрана аж два ўладары. Польскія магнаты і дэлегацыя Вялікага Княства Літоўскага і Прускага герцагства выбралі імператара Максіміліяна II, а шматлікая польская шляхта вуснамі свайго правадчыра Яна Замойскага (даўняга знаёмца Баторыя па Падуанскім універсітэце) абвясціла польскай каралевай Ганну Ягелонку, сястру памерлага караля Жыгімонта Аўгуста, а яе мужам — Стафана Баторыя. Вось такім чынам яго прызналі польскім каралём. Гісторыя сутыкнула Баторыя з яго даўнішнім непрыяцелем у барацьбе за польскую карону.

Дзейсны Баторый апырэдзіў старога і хворага імператара і прыбыў хутка ў Кракаў, дзе і быў паспешліва без удзелу літвінскай дэлегацыі каранаваны сваімі прыхільнікамі 1 мая 1576 года. Толькі пасля таго, як Баторый урачыста прынёс клятву дэлегацыі ВКЛ «на захаванне прав, вольностей і свабод Великого князства Литовского», літвіны прызналі яго вялікім князем літоўскім. Баторый не мог выканаць усіх патрабаванняў літвінаў, у прыватнасці вярнуць захопленыя Польскай землі ВКЛ — Падляшша, Валынь і Кіеўшчыну, але ён прызнаў раўнапраўнасць ВКЛ з Польскім Каралеўствам, абавязаўся захоўваць яго самастойнасць і цэласнасць, згадзіўся на пачарговец соймаў у Польшчы і Літве, адмовіўся

ад гаспадарскіх уладанняў. На такіх умовах Стафан Баторый стаў вялікім князем літоўскім.

Карону Рэчы Паспалітай Стафан Баторый прыняў дзеля ўладарання, а не каб быць марыянеткай у руках палітычных сіл. «Не ў хляве нарадзіўся, але вольным чалавекам. І была ў мяне ежа і адзежа, перш чым прыбыў я ў гэтую краіну. Прыбыў сюды на падставе вашых просьбаў і дамаганняў, вы самі ўсклалі мне на галаву карону, таму я ваш сапраўдны кароль, а не кароль, намаляваны на малюнку. Хачу панаваць і загадваць і не пацярплю, каб хтосьці ўладарыў мной», — цвёрда заявіў Баторый. І з яго словамі трэба было лічыцца.

Баторый вядомы як таленавіты палкаводзец, які пераможна завяршыў доўгую Лівонскую вайну з Масковіяй, вярнуў у склад ВКЛ Полацк (па сутнасці выратаваў яго для будучай Беларусі). Быў ён і дзяржаўным будаўніком. Вярнуў Рэчы Паспалітай багаты Данцыг (Гданьск). Хоць на гэта спатрэбілася два гады ўпартай блакады горада. Вялікую кантрыбуцыю, выплачаную Данцыгам, Баторый выкарыстаў на ўзбраенне войска. Ён мадэрнізаваў артылерыю, стварыў пяхоту рэкруцкага набору з сялян гэтак званых выбранцаў, наняў на службу венгерскіх і нямецкіх воінаў і запарожскіх казакаў. Такім чынам стварыў баяздольнае войска. Як добры псіхолаг Баторый сваімі патрыятычнымі заклікамі натхніў літвінаў да гераізму. «Няхай усялякі лічыць абавязкам свае намаганні падчас такой справядлівай вайны прысвяціць доблесным справам, за якімі настануць вялікі гонар і слава тым, якія разам з намі прымуць удзел у такой важнай і вялікай вайне». На заклік Баторыя літвінскія магнаты выставілі за свой кошт баявыя аддзелы, шмат простых людзей уступіла ў войска. Баторый лічыў вайну за Полацк справядлівай і ў сваім маніфесце дэклараваў: «Што мы так памяркоўна будзем карыстацца сваёй зброяй, што ніхто не атрымае ніякай шкоды». І Баторый

стрымаў сваё слова. Гэта прызнаў нават рускі гісторык Мікалай Карамзін: «Сказаў і стрымаў: ніколі вайна не бывала для земляробаў і грамадзян ціхай, чалавекалюбнай, як гэта Баторыева». Такое прызнанне варта пахвалы! Гуманізм Баторыя праяўляў і да гарнізонаў цвержаў, якія здаваліся на яго міласць і якія ён цэлымі адпускаў, як, скажам, было ў Полацку. У выніку трох паходаў Баторыя (1579—1582 гады) былі вызвалены Полацк, Вялікія Лукі і іншыя гарады ВКЛ. Баторый гатовы быў ваяваць да перамогі, бо лічыў, што «для карыснага і сумленнага міру трэба ваяваць» і так прымусяць цара Івана Грознага да міру. Самаўпэўнены і ганарлівы цар спачатку не хацеў і чуць пра мір, грэблівая называў Баторыя «суседам» не вартым манаршай кароны, бо ён сам «найвялікшы хрысціянскі гаспадар». Баторый годна адказаў цару: «Ты не ўладар свайму народу, а кат; ты звыкся ўладарыць сваімі падданымі, як жывёлай, а не так як людзьмі!». Пад ударамі войскаў Баторыя цар палахліва запрасіў міру і адмаўляўся ад сваіх заваёў у ВКЛ. Перамога праславіла Баторыя як выдатнага палкаводца — ён асабіста ўзначальваў войска і разам з воінамі мужна пераносіў усе нягоды баявога жыцця.

Ваенныя трыумфы не засланілі іншыя справы Баторыя. Для добра Рэчы Паспалітай ён гатовы быў аддаць «усё, што ў яго ёсць самага дарагога і важнага пасля Бога: маёмасць, кроў і жыццё». Сапраўды, манах не шкадаваў сябе, не ведаў стомы і адчаю. Шмат зрабіў для асветы ў ВКЛ, заснаваўшы Віленскую акадэмію і Полацкі езуіцкі калегіум з універсітэцкімі правамі. Увёў у дзеянне вышэйшыя апеляцыйныя суды, Каронны Трыбунал і Трыбунал ВКЛ. У аблюаванай ім Гародні як сваёй рэзідэнцыі перабудаваў стары гатычны замак у цудоўны рэнесансны палац, а замест драўлянага касцёла Вітаўта узвёў велічны мураваны храм, вядомы як «фара Вітаўта». Ведаючы яго няўрымслівасць і мэтанакіраванасць, можна думаць, што Баторый зрабіў бы шмат вартага. Ён марыў у саюзе з Венецыянскай рэспублікай і Іспаніяй вызваліць родную Венгрыю ад турэцкага ўладарання. Аднак падарванае здароўе Баторыя не вытрымала напружання. Ён так і не адолеў прастуды, якую падхапіў на морозе падчас палявання. 12 снежня 1586 года Стафан Баторый памёр у сваім новым палацы ў Гародні. Ён памёр на зямлі, якую абараняў і жыхары якой, па словах яго сакратара Гедэйтэйна, «любілі яго і ўсе яго задумы дапамагалі выконваць з годным жаданнем».

Вітаўт ЧАРОПКА.

Сваімі словамі

ПЛАНЫ НА ЛЕТА

У наш час модна складаць розныя планы. Гэта планы на наступны год, на найбліжэйшы месяц, на выхадныя ці толькі на сённяшні дзень. І ў такім планаванні ёсць свая рацыя. Яно прывучае да дысцыпліны і дапамагае ў звыклым графіку адкрыць схаваныя часавыя лакуны — і выканаць некаторыя даўнія важныя справы або паспець зрабіць нешта новае. Такім чынам, я прапаную не адкладваючы запланаваць прыемныя і карысныя пункты найбліжэйшага цёплага сезона.

1. Бегаць у месцах працяглай вандроўкі

Пра такую карысную звычку прачытала ў кагосьці з айчынных журналістаў. Сэнс яе вельмі просты: калі выбіраешся кудысьці на адносна працяглае час, варта захапіць з сабой красуючкі і спартыўную форму. Так, можа, не вельмі зручна везці з сабой дадатковы багаж. Але, калі выпраўляешся на ранішнюю ці вечаровую прабежку ў новым месцы, ёсць шанец больш глыбока адчуць яго. Ногі ў прамым сэнсе занясуць туды, куды ў іншым выпадку наўрад ці дайшоў бы. Мімаходзь заўважаш абырысы наваколля, адчуваеш яго настрой, прыкмятаеш цікавінкі, да якіх абавязкова трэба будзе завітаць. На такой прабежцы ты ўжо нібы мясцовы жыхар — і мястэчка, вёска, горад з задавальненнем адкрые табе свае таямніцы.

2. Самастойна арганізаваць паход

Не так страшна і складана, як можа падавацца на першы погляд. Для гэтага ў ідэале трэба мець сябра ці сваяка, таксама зацікаўлена-

не было ніякіх людзей — ні блізкіх, ні чужых. Пабыць з самім сабой, зазірнуць у вочы ў люстэрку і шчыра абмеркаваць усё як ёсць. Для гэтай мэты ідэальна падыдзе хатка ў вёсцы, аграсядзіба ці зняты на суткі-двое пакойчык у іншым горадзе. Так, пажадана выехаць за межы звыкллага населенага пункта. Каб зірнуць на сябе збоку — і парадавацца, і штосьці падкарэктаваць.

4. Запісаць відэаўспаміны сваякоў

Носьбіты мовы, умельцы, якія валодаюць пэўнымі рамёствамі, людзі — захавальнікі ўнікальных успамінаў пра даўнія часы — тыя, да каго ў наш час прынята завітаць на экскурсіі. Дык калі зусім чужы чалавек цікавіць іншых сваім веданнем, то, безумоўна, сваяк — асоба, варта не меншай увагі. Гэта неабавязкова мусіць быць родны па прамой лініі — цікава будзе пагутарыць і з іх сёстрамі, братамі, у тым ліку стрыечнымі. Падавалася б, не такая блізкая радня, але гэтыя людзі, несумненна, памятаюць штосьці адметнае з агульнай гісторыі. Відэакамера знойдзецца ў многіх сучасных тэлефонах. Таму

Блакiтная крыніца ў Слаўгарадскім раёне Магілёўскай вобласці.

га ў тым, каб усё адбылося. Лепш выбраць хаця б часткова знаёмы маршрут. Значна спросцяць жыццё ў паходзе прадстаўнікі моцнай паловы — без іх будзе складана паставіць намёт, насячы дровы і данесці асноўную частку цяжкага грузу.

Варта арыентавацца на прагнозы надвор'я, але ў гэтым пытанні ў Беларусі ніколі нельга быць пэўным. Узяць з сабой дажджавік і крэм ад сонца — і рызыкнуць. Над смелымі прырода можа злітасцівіцца і аддзячыць добрым надвор'ем. А калі ў дарозе заспеюць грымоты і дожджык, то гэта толькі дадасць экстрэму.

Не варта думаць, што паходы засталіся дзесьці далёка, у студэнцкай і школьнай пары. І калі цяпер такое баўленне часу здараецца нашам радзей, тым больш моцныя, прыемныя ўражанні яно прыносіць.

3. Два дні пабыць на лецішчы ў цішыні

Мы жывём у час бясконцага інфармацыйнага шуму і мноства неадкладных спраў. Наваколле гудзе, і ты ўжо перастаеш адрозніваць, што важнае, а што другаснае, што навязваюць табе іншыя людзі, а якія імкненні ідуць з уласнага сэрца. І вось таму час ад часу так патрэбна цішыня. Каб побач

найлепей зафіксаваць усё на відэа — каб захаваць не толькі самі словы, але і голас, знешні выгляд, антураж навакол. Аднак і нататкі, зробленыя ў звычайным сшытку, у будучыні стануць каштоўнай рэліквіяй.

5. З'ездзіць на фестываль-рэканструкцыю

У наш час праводзіцца вялікае мноства цікавых фестываляў. Пачынаючы ад «Гальшанскага замка», які сёлета пройдзе ўжо 18 мая, заканчваючы фестывалем «Камяніца», які традыцыйна ладзіцца на пачатку верасня. Часам сярод фестываляў няпроста сарыентавацца — настолькі іх шмат. Кулінарныя, прывесвенныя святам, падзеям, музычным, фестывалі гістарычнай рэканструкцыі. Таму лепш загадзя выбраць штосьці найбольш адметнае на ўласны густ — і пазначыць дату ў сваім календары.

Чалавек, які плануе, паспявае больш. Лянота ці занятасць голымі рукамі яго не возьме. Паспяхова людзі плануюць таксама і свой адпачынак. Бо гэта істотна. Такі план калі не самы важны, то самы прыемны — можна сказаць, жыццёва неабходны.

Ніна ШЧАРБАЧЭВІЧ.

Запашальнік

Вясновыя сюрпрызы Гальшанскага замка

Адноўленая паўночная вежа Гальшанскага замка, мясцовыя пернікі і фестываль інструментальнай музыкі. Гэтыя і іншыя цікавінкі чакаюць удзельнікаў і гасцей юбілейнага дзясятага фестывалю сярэднявечнай культуры. «Гальшанскі замак» сёлета запрашае да сябе 18 мая.

Абяцаюць, што замак Сапегаў ажыве дзякуючы спецыяльным тэхналогіям 3D. Таму і падрыхтаваць да свята старыя мury трэба асабліва рупліва. Тут ужо зроблена металічная лесвіца на вежу, працягваецца рэканструкцыя фрагментаў сцен, плануецца іх падсветка.

За два месяцы, што засталіся да свята, арганізатары і мясцовыя ўлады плануюць навесці парадак

не толькі вакол сцен замка, а і ў аграгарадку. Яны вельмі спадзяюцца на дапамогу мясцовых жыхароў. Калі тыя прыбярэцца хоць бы на сваіх падворках, агульная карціна Сярэднявечча будзе больш яркай і прыгожай.

Конныя турніры і баі на мячах. Сярэднявечная музыка ад гурта «Стары Ольса», які сёлета, як і ў самы першы год фестывалю, стане хэдлайнерам мерапрыемства, і фестываль інструментальнай музыкі, што ладзіцца ў мясцовым Доме культуры. Рыцарскія намёты, шыкоўныя строі і нацыянальныя стравы, сярод якіх гальшанскія пернікі і смажанае парася... Усё гэта, як заўжды, дапаможа прысутным на гістарычным свяце акунуцца ў эпоху даўніны.

Ірына СІДАРОК.